

UDK: 347:368:486.1:374.4:349.55.(497.11):(436) :368.043:336.46
DOI: 10.5937/TokOsig2203009J

Prof. dr Slobodan O. Jovanović¹

OSIGURANJE U SRPSKOM GRAĐANSKOM ZAKONIKU IZ 1844. GODINE – PRILOG ISTORIJI PRAVNOG REGULISANJA UGOVORA O OSIGURANJU U SRBIJI

ORIGINALNI NAUČNI RAD

Apstrakt

Uporednopravna i normativna analiza odredbi Srpskog građanskog zakonika iz 1844. godine (dalje u tekstu: SGZ) o ugovoru o osiguranju predstavlja predmet pažnje u ovom radu. Budući da se radi o srpskoj pravnoj tradiciji nastaloj u godinama obnove srpske državnosti i borbi za konačno oslobođenje od otomanske vlasti, SGZ nije mogao da odražava dostignuća domaće pravne teorije i sudske prakse. Njegovom sastavljaču, Jovanu Hadžiću, s obzirom na njegovo pravničko obrazovanje i pozitivno pravo u tadašnjoj Vojvodini, uzor za regulisanje ugovora o osiguranju izvesno je mogao biti samo Austrijski građanski zakonik (dalje u tekstu AGZ). Takav ishod je bio uslovljen i zbog nepostojanja prethodnih propisa ili poslovnih običaja koji su se primenjivali na ugovor o osiguranju. Zbog toga u radu upoređujemo zakonske odredbe oba zakonika samo u onim delovima i odredbama koje su relevantne za ugovor o osiguranju. U radu se analiziraju pravila pojedinih aleatornih ugovora SGZ, a naročito osiguranja, regulisanje i predmet ugovora o osiguranju, forma i zaključivanje ugovora o osiguranju. Obaveze čuvanja i spasavanja imovine po SGZ analizirane su posebno imajući u vidu da su one mogle shodno da se primenjuju u plovidbenom osiguranju.

Ključne reči: *Srpski građanski zakonik, Austrijski građanski zakonik, ugovor na sreću, osiguranje, rizici*

---

¹ Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd; predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije. Imejl: slobodan.jovanovic@vspep.edu.rs.
Rad je primljen: 5. februara 2022.
Rad je prihvaćen: 22. oktobra 2022.

I. Istorijski kontekst pre donošenja Srpskog građanskog zakonika 1844. godine

U uslovima kada Srbiji više nisu bili dovoljni pravni običaji i pojedinačni zakoni, kao i Nomokanon, 1349. godine na saboru u Skoplju proglašen je Zakonik cara Dušana (car Stefan Uroš IV Dušan Nemanjić, poznat i kao Silni, koji je od 1331. godine bio srpski kralj, a od 1346. do 1355. godine car Srba i Grka). Zakonik je sadržavao 135 članova, a 1354. godine proširen je novim članovima (od 136. do 201. člana). Zakonik predstavlja kodifikaciju običajnog prava oslonjenog na pravila vizantijskog prava (Vlastareva sintagma i Justinijanov kodeks). Iako je Justinijanov kodeks sadržao četiri člana posvećena ustanovi pomorskog zajma kroz recepciju rimskog prava u Tomu XVII, Knjiga IV, Glava XXXIII, oni nisu uneti u Zakonik cara Dušana.

U Zakoniku cara Dušana regulisani su osnovni staleški odnosi i određen karakter državnog i društvenog uređenja srednjovekovne Srbije. Iako zakon ne pominje osiguranje, njime se ustanovljava kolektivna odgovornost za naknadu štete. Sistem kolektivne odgovornosti poklapao se s principom uzajamnog pokrivanja gubitaka ili šteta u vanrednim slučajevima. U tom smislu se po nekima u pravnoj istoriji osiguranja smatra da je prelaz od prvih prirodnih zajednica rizika (odbrana od bilo koje vrste opasnosti u okviru porodice, rodbine, seoske zajednice ili plemena) ka prvim zajednicama rizika svesno i isključivo stvorenim u cilju zaštite od određenih opasnosti putem uloga članova te zajednice koji su ugroženi istom opasnošću – predstavljao već početak osiguranja.² S obzirom na to da u tadašnjem srednjovekovnom srpskom društvu nije postojala ustanova osiguranja, vladar je morao da osmisli zakonsku obavezu čuvanja imovine i način na koji će se njeni gubici nadoknađivati. Kolektivna odgovornost za naknadu štete proisticala je u određenom broju zakonom propisanih slučajeva. To su okolnosti prouzrokovanja štete na tuđoj imovini, kao što je podmetanje požara (čl. 99 – *O zapaljivanju*: „Ko se nađe da je užegao kuću, ili gumno, ili slamu, ili seno, da to selo da zapaljivača, akoli ga ne da, da plati ono selo što bi zapaljivač platio“), kao i u slučaju paljenja mesta za vršidbu i sena van sela (čl. 100 – *O zapaljivačima gumna*: „Akoli ko užeže izvan sela gumno, ili seno, da plati okolina, ili da dade zapaljivača.“) Osim tih, obaveza snošenja kolektivne odgovornosti za naknadu štete odnosi se na propust čuvara da ne upozore seljane više sela na moguću štetu zbog razbojništva, krađe ili bilo kakve druge opasnosti (čl. 158 – *O stražama*: „Ako je pusto brdo među župama, sela okolna, koja su oko toga brda, da čuvaju stražu, akoli ne ušćuvaju stražu, što se učini u tom brdu, u pustoši, šteta, ili razbojništvo, ili krađa, ili koje zlo, da plaćaju okolna sela, kojima je rečeno čuvati put“), kao i slučaj kada trgovac ili putnik bude pokraden jer mu nije bilo dopušteno

---

² Franz Büchner, *Grundriss der Individualversicherung* (6., überarb. Aufl.), Verlag Versicherungswirtschaft, Karlsruhe, 1968 prema: Predrag Šulejić, *Pravo osiguranja*, Dosije, Beograd, 2005, str. 30.

da prenoći u selu (čl. 159 – *O trgovcima*: „Kupci, koji prolaze noću, na noćište gde dođu, ako ih ne pripusti vladalac ili gospodar sela toga, da prenoće u selu kupci, po zakonu carevu, kako je u zakoniku, ako što izgubi putnik, onaj gospodar, i vladalac i selo sve da plate, jer ih nisu u selo pustili.“).

O pojedinim elementima osiguranja i specifičnim oblicima u srednjem veku u Srbiji već je pisano u našoj pravnoj teoriji, a u novom veku, kao prvo osiguranje privatne kuće od požarnih rizika u Srbiji navodi se ono koje je zaključeno 1839. godine za račun osiguranika koji je bio sudija Apelacionog suda u Beogradu.³ Primeri osiguranja na uzajamnoj i solidarnoj osnovi postojali su u srpskom zakonodavstvu i posle donošenja SGZ, ali oni nisu bili organizovani na premijskoj i ugovornoj osnovi kao privatno osiguranje, već kao vrsta obaveznog socijalnog osiguranja, kao na primer rudarsko-bratinske kase iz Rudarskog zakonika Kraljevine Srbije iz 1866. godine,⁴ te zbog toga ove vrste osiguranja nisu predmet razmatranja u ovom radu. Za obnovu srpske države i uspostavljanje pravnog poretka i pravnu sigurnost, u narednim izlaganjima pažnja se ukratko posvećuje nekim okolnostima koje su postojale pre donošenja SGZ 1844. godine.

Posle rata vođenog između Rusije i Otomanskog carstva u periodu od 1826. do 1829. godine, koji je završen pobedom Rusije, dolazi do zaključenja Jedrenskog ugovora o miru 2. septembra 1829. godine. Tim ugovorom su se Osmanlije ponovo obavezale da dozvole da Srbija anektira šest nahija koje su tokom Prvog srpskog ustanka (1804–1813) osvojili srpski ustanici. Sultan je takođe morao dati autonomiju Srbiji i kneževinama Moldaviji, Vlaškoj i Grčkoj, koje su formalno ostale pod Turskom, ali je sultan morao garantovati njihov napredak i punu slobodu trgovine i kretanja.⁵ Međutim, sultan Mahmud II je ponovo pokušao da izbegne da ispuni tim ugovorima preuzete obaveze pa je izdao Hatišerif septembra 1829. godine, kojim su ponovljene odredbe rusko-turskih sporazuma. To je uslovalo dalje pregovore iz kojih je ponikla nova svečana povelja – Hatišerif 1830. godine, sa tačno naznačenim pravima Srba u Kneževini i potvrđivanjem kneza Miloša za naslednog monarha. Usled neispunavanja obaveza iz Hatišerifa iz 1830. godine u vezi sa granicama šest otrgnutih nahija i nekih

---

³ Zdravko Petrović, Vladimir Čolović, Duško Knežević, *Istorija osiguranja u Srbiji, Crnoj Gori i Jugoslaviji do 1941. godine*, Beogradska bankarska akademija, Dosije studio, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2013, str. 69.

⁴ Prema čl. 103 navedenog zakonika, rudarsko-bratinske kase se osnivaju „za potpomaganje rudarskih nadzornika i radnika, njihovih udovica i nepunoletne dece“, i to za invalidsku pomoć i penziju i za pomoć u slučaju bolesti i smrti (*Rudarski zakonik* za Kraljevinu Srbiju od 15. aprila 1866. godine, sa izmenama i dopunama od 27. jula 1877, 6. februara 1896. godine i 27. januara 1900. godine. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije.) Više o začecima obaveznog socijalnog osiguranja u Srbiji kod: Slobodan Jovanović, Ozren Uzelac, „Principi solidarnosti i uzajamnosti u obaveznom socijalnom osiguranju zanatlija, trgovaca i rudara u 19. veku u Srbiji“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, 21(1), 2022, str. 9–16. Dostupno na: <https://erevija.org/articl.php?id=269>.

⁵ Адрианопольский мирный договор между Россией и Турцией, https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XIX/1820-1840/Mir_adrianopol_1829/text.htm, 1. 12. 2021.

drugih pitanja, turski sultan 1833. godine donosi sledeći hatišerif kojim se zvanično ukida feudalizam u Srbiji i potvrđuju granice utvrđene topografskom kartom koja je bila rezultat rada rusko-turske komisije koja je osnovana za tu svrhu.⁶ Srbija je, prema navedenim hatišerifima, i dalje bila u politički zavisnom položaju, jer je i dalje bila autonomna provincija u okviru Otomanskog carstva iako je imala pravo da donosi zakone. U Srbiji su do tog doba bila na snazi pravila otomanskog carstva koja su važila samo za Turke, a za srpski narod nepisani pravni običaji i crkveno pravo. Od potvrđivanja drugog vrhovnog vožda Miloša za kneza 1817. godine, njegova samovolja je s vremenom počela da prevazilazi razumne granice u okolnostima nepostojanja pisanih zakona i potčinjavanja policije i sudova sopstvenom nahođenju. Knez Miloš je vladao onako kako su tu funkciju shvatali i cenili otomanski veziri: apsolutna lojalnost, nemilosrdno samoveličanje i besramno podmićivanje.⁷ Ponašao se kao gospodar života i imetka svih podanika u Kneževini, a njegovi savremenici su ga kasnije nazvali „pravim tiraninom i najvećim bezakonikom“.⁸

Iako je postojala potreba da se uspostavi pravni poredak novoformirane autonomne Kneževine, obezbedi pravna sigurnost i uredi svojinskopravni odnosi,⁹ knez Miloš pokreće ideju izrade građanskog zakonika 1829. godine pre svega pod pritiskom društvene atmosfere rastućeg nezadovoljstva zbog njegove lične vladavine.¹⁰ Usled opšte nepismenosti naroda,^{11,12} nepostojanja pravne nauke,¹³

⁶ Radoš Ljušić, *Kneževina Srbija (1830–1839)*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1986, str. 14–19.

⁷ Gale Stokes, *Politics as Development: The Emergence of Political Parties in Nineteenth-century Serbia*, Duke University Press, Durham and London, 1990, str. 5.

⁸ R. Ljušić, 203–205.

⁹ Zoran Mirković, *Srpska pravna istorija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2019, str. 140.

¹⁰ Dragan Nikolić, „Građanski zakonik, knez Miloš Obrenović i zakonodavna komisija u Srbiji 1829–1835. godine“, u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici), *Srpski građanski zakonik – 170 godina* (str. 63–72), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 64.

¹¹ Holm Sundhauzen, *Historische Statistik Serbiens 1834–1914. Mit europäischen Vergleichsdaten. Südosteuropäische Arbeiten*, vol. 87, R. Oldenbourg Verlag, München, 1988, str. 528, 534 prema: Zoran S. Mirković, „Uvodna pravila i uvođenje u život Srpskog građanskog zakonika“, u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici) u: *Srpski građanski zakonik – 170 godina* (str. 75–103), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 96, 99.

¹² Prvi popis sa podacima o stopi nepismenosti potiče iz 1866. godine, 22 godine posle donošenja Srpskog građanskog zakonika. Prema tom popisu, 96% stanovništva je bilo nepismeno, a 1900. godine taj procenat je iznosio 83%. Još nepovoljnije izgledaju podaci iz izveštaja Popečiteljstva pravosuđa Državnom sovjetu za 1844. godinu u vezi sa pismenošću i obrazovanjem sudija. Iz njega nam je poznato da je u okružnim sudovima, Sudu varoši Beograda i Apelacionom sudu 18 sudija bilo nepismeno, sedmorica slabo pismeni, njih 14 je imalo osnovnu školu, šestorica su imali nešto više od osnovne škole (trojica gimnaziju, jedan bogosloviju i dvojica neke „vojne nauke u Rusiji“), a nijedan od sudija nije bio pravnik.

¹³ U Predgovoru Lazara Markovića izdanju SGZ sa kratkim objašnjenjima iz 1921. godine navodi se da njegove napomene uz pojedine paragrafe predstavljaju neku vrstu „uzgrednica“ i da onaj ko želi da proučava Građansko pravo mora da se obrati sistemima Građanskog prava i stručnim monografijama, odnosno naučnim komentarima, kakvih u Srbiji nije bilo u vreme objavljivanja tog izdanja SGZ (Lazar Marković, *Građanski zakonik Kraljevine Srbije: sa kratkim objašnjenjima*, 2. izdanje, Izdavačka knjižara Gece

pravne terminologije,¹⁴ zakonodavne i sudske prakse, a naročito zbog opstruiranja i nezainteresovanosti samog kneza¹⁵ i iz drugih razloga, prošlo je mnogo vremena do donošenja zakonika. Tome u prilog ide i činjenica da je Miloš Obrenović bio inicijator izrade građanskog zakonika, da je abdicirao početkom juna 1839. godine, da ga je nasledio njegov sin Milan Obrenović, koji je zbog prerane smrti vladao nepunih mesec dana (od 13. juna 1839. do 8. jula 1839.) i da ga je na tom položaju zamenilo Prvo namesništvo koje je upravljalo Kneževinom. Posle Prvog namesništva vlast je obavljao knez Mihailo Obrenović, drugi Milošev sin, od marta 1840. do 1842. godine, na sličan način kao i njegov otac, pa je posle njegovog svrgavanja, uz zalaganje ustavobranitelja, na vladarski presto 14. septembra 1842. godine stupio Aleksandar Karađorđević, za vreme čije vladavine je donet Srpski građanski zakonik (Законик грађанскиј за књажество Србије).

Posle brojnih pokušaja, neuspešnih i nakaradnih prevoda pravnih instituta iz francuskog *Code civil*,¹⁶ konačno je Srpski građanski zakonik sastavljen po delimičnom uzoru na Austrijski građanski zakonik iz 1811. godine (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie*, Patent vom 1. Juni 1811, Justizgesetzsammlung, Nr. 946 [Opšti građanski zakonik za nemačke nasledne zemlje Austrijske monarhije, Patent od 1. juna 1811. godine, Zbirka zakona, br. 946]) i usvojen 11. marta 1844. godine. S obzirom na različite istorijske i političke okolnosti, na području Vojvodine (bez Srema) važno je ugarsko običajno i sudsko pravo, dok je na područjima Okružnog suda u Pančevu i sreskih sudova u Banatskom Karlovcu, Beloj Crkvi, Kovinu, Titelu i Žablju primenjivan Austrijski građanski zakonik. Posebnu ulogu u razvoju vojvođanskog privatnog prava u prvoj polovini XX veka imalo je odeljenje beogradskog Kasacionog suda (Odeljenje B), koje je 1920. godine formirano u Novom Sadu. Njegova sudska praksa je zajedno sa AGZ i kasnije zakonom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca činila celinu građanskog prava,¹⁷ dok je Srpski građanski zakonik važio na teritoriji tadašnje Srbije, čija se

---

Kona, Beograd, 1921, str. IV i V). Međutim, očito autoru tog šturog komentara nije bilo poznato da je Dimitrije Matić, profesor Liceja u Beogradu od 1848. do 1851. godine, još 1851. godine objavio komentar SGZ i izdanju Liceuma Knjaževstva serbskog (Димитрије Матић, Обясненѣ Грађанскогъ законика за Књажество србско. Част 2. Одд. 2. у Књажества Србскогъ Књигопечатњи, Beograd, 1851).

¹⁴ Koliki je problem predstavljalo nepostojanje pravne terminologije, svedoči i Predgovor drugog izdanja prevoda AGZ na srpski jezik iz 1921. godine, u kojem prof. Arandelović, njegov autor, pominje da se najviše držao terminologije SGZ i crnogorskog Opšteg imovinskog zakonika (Dragoljub Arandelović, *Austrijski građanski zakonik*, 2. izdanje, Prosveta, Beograd, 1921, str. VI).

¹⁵ D. Nikolić, str. 65.

¹⁶ Slobodan Jovanović, *Političke i pravne rasprave*, Sv. 1. Geca Kon, Beograd, 1908, str. 71; Sima Avramović, „Srpski građanski zakonik (1844) i pravni transplanti – kopija austrijskog uzora ili više od toga?“ u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici) *Srpski građanski zakonik – 170 godina*, str. 13–45, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 21 (fusnota br. 28 u navedenom delu).

¹⁷ Dušan Nikolić, „Dva veka Austrijskog građanskog zakonika (1811–2011)“, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 135(2), 2011, 313–327. DOI: 10.2298/ZMSDN1135113N, str. 321.

teritorija uvećala posle sticanja međunarodno priznate nezavisnosti na Berlinskom kongresu 1878. godine i posle Balkanskih ratova vođenih za konačno oslobođenje od Turaka od 1912. do 1913. godine. O Srpskom građanskom zakoniku iz 1844. godine objavljen je veći broj radova, a od onih što su korišćeni u ovom radu, ni u jednom nismo zapazili analizu odredbi posvećenih ugovoru o osiguranju,¹⁸ pa smo na odgovarajućim mestima koristili komentar Dimitrija Matića iz 1851. godine, profesora Liceja u Beogradu od 1848. do 1851. godine. U nastavku izlaganja pažnja će biti posvećena samo onim delovima i odredbama oba zakonika koje su relevantne za ugovor o osiguranju. Na određenim mestima istraživaćemo i sadržinu zakonskih rešenja današnjeg pozitivnog prava u razmatranim pitanjima.

II. O ugovorima odvažnim ili na sreću

U Drugom delu – O pravima stvarnim, Odeljak drugi, Glava XVII SGZ, date su opšte odredbe o ugovorima: o karakteru, pojmu, uslovima i prestanku ugovora. Ugovor je morao biti jasan i razumljiv, sadržina je morala biti moguća, određena i morala je biti u skladu s postojećim zakonima (SGZ, 1844, čl. 536 i 538).

Može se reći da je regulativa ugovornog prava osiguranja bila nerazvijena, jer je SGZ iz 1844. sadržavao samo dva člana posvećena ugovoru o osiguranju u Glavi XXIX – O ugovorima odvažnim ili na sreću. Ti ugovori se danas u stručnoj pravničkoj literaturi zovu „aleatornim ugovorima“¹⁹, dok ih neki pravni teoretičari nazivaju „rizičnim ugovorima“ ili „ugovorima neizvesnosti“²⁰, kao i aleatornim ugovorima o kupovini nade.²¹

U prva dva člana ove glave definisani su navedeni ugovori i istaknuto zajedničko pravilo po kojem je zabranjeno poništenje ugovora na sreću zbog prekomernog oštećenja („oštećenje preko polovine“) (SGZ, 1844, čl. 790; AGZ, 1811, čl. 1268²²; ZOO,

---

¹⁸ S. Avramović, 2014; Nebojša Jovanović, „Ugovor o igri i opladi u srpskom Građanskom zakoniku“, u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici) *Srpski građanski zakonik – 170 godina* (str. 301–318), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014; D. Nikolić, (2014); Z. S. Mirković 2014; Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević / urednici, *Srpski građanski zakonik – 170 godina*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014; D. Nikolić (2011), Jožef Salma „Srpski građanski zakonik (SGZ, 1844) i obligaciono pravo“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 38(2), 2004, str. 311–355.

¹⁹ P. Šulejić, str. 169–170; Jakov Radišić, *Obligaciono pravo – Opšti deo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, Niš, 2016, str. 135; Slobodan Perović (gl. redaktor), *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, knjiga II, Savremena administracija, Beograd, 1995, str. 1463; Andrija Gams, *Uvod u građansko pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1988, str. 207–208; *Code civil des français*, 1804, Livre III. Des différentes manières dont on acquiert la propriété, Titre XII. Des contrats aléatoires, čl. 1964.

²⁰ Jovanović, Nebojša, „Ugovor o igri i opladi u srpskom Građanskom zakoniku“, u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici) *Srpski građanski zakonik – 170 godina* (str. 301–318), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 302.

²¹ J. Radišić, str. 135

²² AÖBGB, §. 1268. *Bey Glücksverträgen findet das Rechtsmittel wegen Verkürzung über die Hälfte des Werthes nicht Statt.* (U slučaju ugovora na sreću nema pravnog leka ako je vrednost smanjena za više od polovine).

1978, čl. 139, st. 5). Ovde se prvenstveno mislilo na ovo pravilo i druga pravila iz čl. 559 SGZ o teretnim ugovorima.²³ Kod ugovora o osiguranju kao aleatornog ugovora, pomenuto pravilo ispoljava se u zabrani osiguraniku da zahteva povraćaj premija ako ne nastupi osigurani slučaj.²⁴

Pod ugovorima „odvažnim“ smatrali su se takvi ugovori kojima jedna strana drugoj daje nadu da će ostvariti neku neizvesnu korist, uz plaćanje ili bez plaćanja određene novčane sume (SGZ, 1844, čl. 789).²⁵ U te ugovore, Zakonik ubraja opkladu, igru ili kocku i druge kupovine i prodaje koje su neizvesne i zavise od sreće, kao i kupoprodaju nade, „odsek plata“ (tj. doživotnu rentu), „osiguranje štete“, kao i „igre oružjem, opkladu za trku pešice, na konju ili kolima, i druge igre, za koje se trud i veština iziskuje“ (SGZ, 1844, čl. 791). Opklada i osiguranje su ugovori koji se zasnivaju na neizvesnosti. Ako se dokaže da je jedna strana znala ishod i tako ostvari dobitak, to se smatra prevarom i opklada se poništava. Radi se o opštem pravilu po kojem se, pored namernog prouzrokovanja osiguranog slučaja, i u današnjem ugovornom pravu osiguranja isključuje obaveza osiguravača (ZOO, 1978, čl. 920). Posle stupanja na snagu Srpskog građanskog zakonika, onaj koji je, igrajući igru na sreću, ostvario dobitak na prevaru, bio je dužan da ulog vrati, a za onoga koji je znao a izgubio smatralo se da je učinio poklon (čl. 792). U regulisanju ugovora na sreću (igra, kocka i klađenje), Zakonik ističe njihovu ništavost ako je on zaključen u vezi s nedozvoljenom stvari i ako cena nije predata organizatoru ili trećem licu. Ako se radilo o zabranjenoj igri na sreću, dobitak je oduziman, a organizatori su snosili odgovornost.

Upoređivanjem odredbi AGZ o ugovorima na sreću (AGZ, 1811, čl. 1267–1292) iz 29. glave Zakonika proizlazi da je Jovan Hadžić, autor SGZ i senator novosadskog Magistrata, u pojedinim odredbama SGZ spajao po nekoliko odredbi iz AGZ. To je čl. 795 koji propisuje posledice u slučaju kupovine neizvesnih stvari, tj. kupovine nade: „Ko za određenu izvesnu cenu neizvesno dobro, kao godišnji plod vinograda, njive, hasnu od vodenice ili nasledstvo buduće bez popisa stvari, ribu koliko se npr. mrežom u jedanput, dvaput itd. izvući dâ, kupi, onaj je učinio kupovinu na sreću i mora se zadovoljiti, taman mu se sva nadažda osujetila“ (SGZ, 1844, čl. 795). Pomenuta odredba reguliše ugovor o kupoprodaji nade kao i AGZ (AGZ, 1811, čl. 1276²⁶), a zatim nabraja u vezi s kojim se sve plodovima on može zaključiti (budući prirodni

²³ L. Marković, str. 322.

²⁴ P. Šulejić, str. 170.

²⁵ Napominjemo da je AGZ ugovore na sreću, osim osiguranja, regulisao sa dvadeset i jednim članom (od čl. 1267 do 1287), dok je SGZ ove ugovore regulisao sa svega devet članova (čl. od 789. do 797). Takođe, SGZ nije regulisao nezakonito ponašanje u poslovanju društava za osiguranje (Slobodan Radulović, Nataša Vujadin, Aleksandar Minkov, „Prevention of Illegal Conduct in Business Insurance in Serbia“, *International Review*, 3–4, 2014, str. 97–103), o čemu se više povelu računa donošenjem Zakona o osiguravajućim društvima 1892. godine.

²⁶ Pomenuti član AGZ je apstraktniji i ne nabraja pojedinačno koje su to buduće stvari, već reguliše kupovinu upotrebe buduće stvari koja je u nastajanju, ili ko kupi nadu po određenoj ceni zaključuje

plodovi sa vinograda, njive, kao i civilni plodovi u vidu „hasne od vodenice“), kao i u vezi s kupovinom budućeg nasljedstva „bez popisa stvari“ (AGZ, 1811, čl. 1278²⁷). S druge strane, Jovan Hadžić je izostavio odredbe AGZ kojima se detaljnije regulišu prava i obaveze kupca i prodavca nasleđa. To su, na primer, pravila po kojima kupac stiže prava i obaveze prodavca koje je imao u svojstvu naslednika, sem njegovih ličnih prava (AGZ, 1811, čl. 1278), da kupac nasleđa nema nikakvih prava na stvarima koje prodavac nije nasledio iz nekih razloga kao što su ustupanje naslednog dela pre deobe nasljedstva, legat, supstitucija ispunjenja, potraživanje koje bi postojalo i bez prava na nasljedstvo, kao i da on prima sve što čini zaostavštinu, bilo odricanjem legatarata, sanaslednika ili na bilo koji drugi način, u meri u kojoj bi prodavac na te delove zaostavštine imao pravo (AGZ, 1811, čl. 1279²⁸), da se dobijeni plodovi i potraživanja uračunavaju u zaostavštinu, a na njen teret se obračunavaju isplate dugova, ispunjavanje legata, porezi i sudske takse, a ako drugačije nije izričito ugovoreno, i troškovi sahrane (AGZ, 1811, čl. 1280²⁹), da poverioci zaostavštine i legatari mogu da se za namirenje svojih potraživanja obrate kupcu nasleđa kao i samim naslednicima itd.

Još jedna, rekli bismo veoma važna odredba iz AGZ o opkladama uneta je u tekst SGZ. To je pravilo o savesnosti i poštenju prilikom klađenja, a koje, uz određene specifičnosti, važi i za ugovor o osiguranju. Poštene i na drugi način dozvoljene opklade su obavezujuće³⁰ u meri u kojoj je predviđena cena ne samo obećana već i

---

ugovor na sreću (AÖBGB, §. 1276. *Wer die künftigen Nutzungen einer Sache in Pausch und Bogen; oder wer die Hoffnung derselben in einem bestimmten Preise kauft, errichtet einen Glücksvertrag...*)

²⁷ AÖBGB, §. 1278. *Der Käufer einer von dem Verkäufer angetretenen, oder ihm wenigstens angefallenen Erbschaft tritt nicht allein in die Rechte, sondern auch in die Verbindlichkeiten des Verkäufers als Erben ein, in so weit diese nicht bloß persönlich sind. Wenn also bey dem Kaufe kein Inventarium zum Grunde gelegt wird, ist auch der Erbschafts Kauf ein gewagtes Geschäft.*

²⁸ AÖBGB, §. 1279. *Auf Sachen, die dem Verkäufer nicht als Erben, sondern aus einem andern Grunde, z. B. als Vorausvermächtniß, als Fideicommiß, als Substitution, als Schuldforderung aus der Verlassenschaft gebühren, und ihm auch ohne Erbrecht gebührt hätten, hat der Erbschaftskäufer keinen Anspruch. Dagegen erhält er alles, was der Erbschaft selbst zuwächst, es sey durch den Abgang eines Legatars, oder eines Miterben, oder auf was immer für eine andere Art, in so weit der Verkäufer darauf Anspruch gehabt hätte.*

²⁹ AÖBGB, §. 1280. *Alles, was der Erbe aus dem Erbrechte erhält, wie z. B. die bezogenen Früchte und Forderungen, wird mit zur Masse gerechnet; alles hingegen, was er aus dem Seinigen auf die Antretung der Erbschaft, oder auf die Verlassenschaft verwendet hat, wird von der Masse abgezogen. Dahin gehören die bezahlten Schulden; die schon abgeführten Vermächtnisse, Abgaben und Gerichtsgebühren; und wenn es nicht ausdrücklich anders verabredet worden ist, auch die Begräbniskosten.*

³⁰ SGZ, 1844, čl. 792: „... Ako se dokaže, da je jedna strana znala, pa se činila da ne zna, šta će izići, pa tako dobije; onda je prevara, i opklada ne vredi ništa...“ i SGZ, čl. 794: „... Dobitak od igre zabranjena, ili kockanja zabranjenoga pada i uništava se...“

AGZ3, 1811, čl. 1270 (AÖBGB, §. 1270. *Wenn über ein beyden Theilen noch unbekanntes Ereigniß ein bestimmter Preis zwischen ihnen für denjenigen, dessen Behauptung der Erfolg entspricht, verabredet wird; so entsteht eine Wette. Hatte der gewinnende Theil von dem Ausgange Gewißheit, und verheimlichte er sie dem anderen Theile; so macht er sich einer Arglist schuldig, und die Wette ist ungültig. Der verlierende Theil aber, dem der Ausgang vorher bekannt war, ist als Geschenkgeber anzusehen.*)

stvarno plaćena ili deponovana, pri čemu se povrat cene ne može sudski zahtevati (SGZ, 1844, čl. 793: „... treba cena da je dana ili u treće ruke položena; inače na sudu nema sile ni važnosti“). Navedeno pravilo moglo se shodno primeniti i na ugovor o osiguranju u tom smislu da se povrat premije osiguranja nije mogao sudski zahtevati od osiguravača ukoliko je ugovor o osiguranju zakonito zaključen, a njegov predmet bio moguć, određen i u skladu s javnim poretком.

III. Regulisanje i bitni elementi ugovora o osiguranju u SGZ

Srpski građanski zakonik iz 1844. godine u Glavi o ugovorima na sreću posvećuje i dve odredbe o ugovoru o doživotnoj renti – anuitetima („godišnji odsek“ – termin iz SGZ, prim. aut.), u kojima propisuje obavezu plaćanja rente čak i u slučaju da dužnik počne da plaća više nego što iznosi vrednost stvari koju će steći posle smrti primaoca izdržavanja (SGZ, 1844, čl. 796; AGZ, 1811, čl. 1285³¹). Prema profesoru Matiću, obaveza plaćanja anuiteta je prestajala ne samo prirodnom smrću, već i nasilnom smrću lica za koje je ugovoren anuitet.³² Poveriocima i naslednicima bilo je izričito zabranjeno raskidanje ili poništenje ugovora o doživotnoj renti, ali su imali pravo na namirenje svog potraživanja, a deca pravo na zakonsko izdržavanje (SGZ, 1844, čl. 797; AGZ, 1811, čl. 1286³³). Međutim, ako je ugovor o anuitetu bio zaključen na prevaru ili korišćenjem bilo kojih nedozvoljenih sredstava radi naplate većeg anuiteta na štetu poverilaca ili naslednika, takav ugovor je po SGZ bio ništav (SGZ, 1844 čl. 537).³⁴ Imajući u vidu to da je ishod ugovora o osiguranju vezan za nepredvidivost nastanka nekog događaja u trenutku njegovog zaključenja, on je u Srpskom građanskom zakoniku smatran ugovorom na sreću jer je ishod zavisio od buduće neizvesne okolnosti nezavisne od sposobnosti i volje ugovarača.³⁵ S druge strane, Jovan Hadžić je iz SGZ izostavio odredbu o regulisanju rada zajedničkog penzijskog fonda u skladu s njegovom prirodom i namenom

---

³¹ SGZ, čl. 796: Ko se podveže za opredeljenu sumu novaca, ili za drugu stvar opredeljene vrednosti drugome godišnji odsek opredeljeni davati, donde dokle jedan ili drugi, ili i treći ko živ bude, onaj je dužan dotle davati, baš da bi se on u nadeždi prevario, i da bi mnogo više platio, nego što je primio.

AGZ, čl. 1285: Trajanje rente može zavisiti od života jednog ili drugog lica, pa čak i trećeg lica. U slučaju sumnje, plaća se tromesečno unapred i u svim slučajevima završava životom lica primaoca rente.

AÖBGB, §. 1285. *Die Dauer der Leibrente kann von dem Leben des einen oder anderen Theiles, oder auch eines Dritten abhängen. Sie wird im Zweifel vierteljährig vorhinein entrichtet, und nimmt in allen Fällen mit dem Leben desjenigen, auf dessen Kopf sie beruhet, ihr Ende.*

³² Д. Матић, стр. 1025.

³³ AÖBGB, §. 1286. *Weder die Gläubiger, noch die Kinder desjenigen, welcher sich eine Leibrente bedingt, sind berechtigt, den Vertrag umzustoßen. Doch steht den Erstern frey, ihre Befriedigung aus den Leibrenten zu suchen; den Letzteren aber die Hinterlegung eines entbehrlichen Theiles der Rente zu fordern, um sich den ihnen nach dem Gesetze gebührenden Unterhalt darauf versichern zu lassen.*

³⁴ Д. Матић, стр. 1026.

³⁵ N. Jovanović (2014), стр. 303.

i uslovima, a formiranog radi izdržavanja članova, njihovih supruga i siročadi (AGZ, 1811, čl. 1287³⁶).

Skraćivanje broja i sadržine odredbi koje je vršio Jovan Hadžić prilikom izrade teksta Srpskog građanskog zakonika³⁷ vidljiv je i kod specijalnih odredbi posvećenih ugovoru o osiguranju. Austrijski građanski zakonik reguliše ugovor o osiguranju u pet članova, dok ga SGZ reguliše, pored dva prethodno pomenuta člana o anuitetima, samo još u dva (čl. 798 i 799). Za razliku od AGZ, koji u čl. 1288 daje definiciju ugovora o osiguranju, u SGZ je licima koja su trebala da primenjuju Zakonik prepušteno da iz opšte definicije „ugovora odvažnih“ i ostalih odredbi posredno utvrđuju sadržinu definicije ugovora o osiguranju. Ako bi prihvatili definiciju iz čl. 789 SGZ o ugovorima odvažnim kao merodavnu za ugovor o osiguranju, onda bi ispalo da se ugovor o osiguranju može zaključiti sa obavezom plaćanja premije osiguranja ili bez nje. Takav zaključak bi bio u suprotnosti sa definicijom ugovora o osiguranju iz AGZ po kojem je osiguranik dužan da plati obećanu cenu za pokriće slučajno nastale štete (AGZ, 1811, čl. 1288³⁸: „Kada neko obeća da će preuzeti opasnost nastanka štete koja bi mogla da pogodi neko drugo lice bez njegove krivice i da će mu obezbediti nadoknadu za određenu cenu, radi se o ugovoru o osiguranju. Osiguravač je obavezan da nadoknadi slučajno nastalu štetu, a osiguranik da plati obećanu cenu.“) Prema prof. Matiću, cena osiguranja (premija – prim. aut.) određuje se prema stvari za koju je utvrđena najviša „lihva“.³⁹ Iz komentara pomenutog autora saznajemo da je već tada bilo uobičajeno da se „cena za takvo obezbeđenje“ plaća odmah posle zaključenja ugovora, jer je na taj način onaj koji prima uplatu cene odmah snosio osigurani rizik.⁴⁰

Uvidom u čl. 1289 AGZ iz 1811. godine lako se možemo uveriti da je u najvećoj meri doslovno prenet u čl. 798, s tim da je u toj odredbi SGZ navedeno da će naknadno biti doneti posebni propisi koji će važiti za te vrste osiguranja („... to će se... osobitim propisima za razna ova osiguranja suditi.“) Međutim, posebni propisi o ugovoru o osiguranju nisu doneti nikada, ni kasnije, u vreme Kraljevine Srbije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca formirane 1918. godine, ni za vreme Kraljevine

---

³⁶ AÖBGB, §. 1287. *Der Vertrag, wodurch vermittelt einer Einlage ein gemeinschaftlicher Versorgungsfond für die Mitglieder, ihre Gattinnen oder Waisen errichtet wird, ist aus der Natur und dem Zwecke einer solchen Anstalt und den darüber festgesetzten Bedingungen zu beurtheilen.*

AGZ, čl. 1287. Ugovor o osnivanju zajedničkog penzijskog fonda za članove, njihove supruge ili siročad putem doprinosa procenjuje se na osnovu prirode i svrhe takve institucije i uslova koji se u njenom radu primenjuju.

³⁷ D. Nikolić (2011), str. 319.

³⁸ AÖBGB, §. 1288. *Wenn jemand die Gefahr des Schadens, welcher einen Anderen ohne dessen Verschulden treffen könnte, auf sich nimmt, und ihm gegen einen gewissen Preis den bedungenen Ersatz zu leisten verspricht; so entsteht der Versicherungsvertrag. Der Versicherer haftet dabey für den zufälligen Schaden, und der Versicherte für den versprochenen Preis.*

³⁹ Kamata – prim aut.

⁴⁰ Д. Матић, str. 1026.

Jugoslavije od 1929. godine. Navedenim odredbama AGZ i SGZ bilo je propisano da predmet ugovora o osiguranju mogu biti stvari koje se prevoze plovidbenim ili kopnenim putevima (AGZ, 1811, čl. 1289, prva rečenica; SGZ, 1844, čl. 798⁴¹). Takođe, u nastavku iste rečenice ostavlja se mogućnost da se osiguravajuće pokriće pruža i za druge stvari i imovinu. Izričito se pominje osiguranje kuća i delova zemlje (zemljišnih parcela – prim. aut.) protiv požara, vode i drugih rizika (AGZ, 1811, čl. 1289, druga rečenica; SGZ, 1844, čl. 798⁴²). Iako navedena odredba nije izričito propisivala bitne elemente ugovora o osiguranju, Dimitrije Matić, u svom komentaru navedene odredbe SGZ, navodi da iz razloga predostrožnosti i jačeg dokaza treba navesti imena ugovarača, opis stvari i njene količine koja je predmet osiguranja, da se navedu osigurane opasnosti, period osiguranja, kao i iznos (premija – prim. aut.) koji treba da se plati za „obezbeđenje“ (osiguranje – prim. aut.) predmetne stvari.⁴³ Međutim, SGZ je propisivao i dopunsko pravilo po kojem je pismeni ugovor na koji su pristali ugovarači punovažan samo ako je potpisan. Potpis na pismenoj ispravi predstavljao je bitan sastojak ugovora po zakonu (*essentialia negotii*), što je značilo da je polisa osiguranja morala sadržati potpise osiguravača i osiguranika, pod pretnjom ništavosti (*forma ad solemnitatem*) (SGZ, 1844, čl. 541).

Druga odredba SGZ posvećena osiguranju je u čl. 799 koji reguliše pitanje savesnosti osiguranika prilikom zaključenja ugovora o osiguranju. Ako je onaj ko osigurava svoju štetu unapred znao da je šteta nastala, takav ugovor o osiguranju je bio ništav.⁴⁴ Napominjemo da SGZ u navedenoj odredbi ne sankcioniše i slučaj kada je osiguranik znao da je prestala opasnost po njegove stvari prilikom zaključenja ugovora o osiguranju, kao i slučaj nesavesnosti osiguravača koji reguliše AGZ, odnosno da je ugovor o osiguranju ništav ako je osiguravaču, u trenutku zaključenja ugovora o osiguranju, bilo poznato da više ne postoji ugroženost stvari koja je trebalo da se osigura (AGZ, 1844, čl. 1291: „... ili ako je osiguravaču bilo poznato nepostojanje ugroženosti osigurane stvari u trenutku zaključenja ugovora...“⁴⁵). Drugo

---

⁴¹ AÖBGB, §. 1289. (erste Satz). *Der gewöhnliche Gegenstand dieses Vertrages sind Waaren, die zu Wasser oder zu Lande verführet werden...*

SGZ, čl. 798 „Što se tiče osiguranja štete na slučaj neizvesni za naplatu, kao osiguranje espapa na vodi i na suvu...“

⁴² AÖBGB, §. 1289. (zweite Satz) ... *Es können aber auch andere Sachen, z. B. Häuser und Grundstücke gegen Feuer-, Wasser- und andere Gefahren versichert werden.*

SGZ, čl. 798 „... kuća i miljkova protiv vatre i vode...“

⁴³ Д. Матић (1851), стр. 1026.

⁴⁴ AGZ, 1811, čl. 1291: „Ako je osiguraniku bio poznat gubitak osigurane stvari... u trenutku zaključenja ugovora, ugovor je ništav.“

AÖBGB, §. 1291. *Wenn der Untergang der Sache dem Versicherten... zur Zeit des geschlossenen Vertrages schon bekannt war; so ist der Vertrag ungültig.*

SGZ, 1844, čl. 799: „Ako je onaj, koji osigurava štetu svoju, napred već za štetu istu znao, onda rečeni ugovor sam po sebi pada...“

⁴⁵ AÖBGB, §. 1291. ... *oder der gefahrlose Zustand derselben dem Versicherer zur Zeit des geschlossenen Vertrages schon bekannt war; so ist der Vertrag ungültig.*

važno pravilo u ugovornom pravu osiguranja odnosi se na to da osiguravačeva obaveza ne postoji u slučaju da je krivicom osiguranika prouzrokovan osigurani događaj,⁴⁶ što je takođe regulisano u čl. 1290 AGZ u drugoj rečenici: „...Pravo na nadoknadu iz osiguranja ne postoji ako osiguranik propusti da prijavi štetu, pa ne može da dokaže njen nastanak, kao i onda kada osiguravač dokaže da je osigurana šteta nastala krivicom osiguranika.“⁴⁷ Ako bismo uporedili navedena pravila, mogli bismo da potvrdimo da su ona potpuno u skladu sa recipiranim rimskim pravom iz Justinijanovog kodeksa iz 534. g. nove ere u vezi sa odredbama o pomorskom zajmu: „... vladavina javnog prava ne dozvoljava da snosite gubitak robe za koji se navodi da nije izazvan olujom, već je nastao zbog okorelog srebrojublja i protivpravne smelosti vašeg dužnika“ (*Codex Justinianus*, Tom XVII, Knjiga IV, Glava XXXIII, čl. 3). U vezi sa ovom odredbom SGZ, profesor Matić navodi da ugovarač nije bio dužan da osiguravača upozna s razlozima iz kojih želi da zaključi osiguranje, ali je morao pošteno i savesno da prijavi činjenice „o kojima se upita“, a koje „mogu dati povoda nesrećnom slučaju.“⁴⁸

Imajući u vidu da se osiguravač oslobađao obaveze da naknadi štetu ako osigurani slučaj bude prouzrokovan krivicom osiguranika, obaveza osiguravača je bila da takav svoj prigovor i dokaže.⁴⁹ Važila je oboriva pretpostavka savesnosti osiguranika.

Konačno, SGZ nije predvideo da se na osiguranje od pomorskih rizika, uključujući i pravila o založnim pravima na brodu, primenjuju pomorski zakoni (AGZ, 1811, čl. 1292⁵⁰), s obzirom na to da pomorska trgovina, kao ni poslovni običaji, ni prethodni propisi u Srbiji nisu postojali.

IV. Forma i zaključivanje ugovora o osiguranju

U odsustvu specijalnih pravila o formi u kojoj je ugovor o osiguranju morao da bude zaključen, primenjivala su se opšta pravila obligacionog prava Srpskog građanskog zakonika iz 1844. godine. Tako je ugovor imao jednaku „silu i važnost“ bilo da je zaključen usmeno ili pismeno, pred sudom ili van suda, pred svedocima ili bez njih (SGZ, 1844, čl. 540). Posvećenost srpskog naroda borbi za oslobođenje od Otomanskog carstva, nepostojanje domaćih stručnjaka za osiguranje⁵¹ i institucionalno-organizacionih pretpostavki za delatnost osiguranja doprineli su osnivanju

---

⁴⁶ SGZ, 1844, čl. 799, druga rečenica: „Ako li je svojom krivicom štetu naneo, naknada mesta nema.“

⁴⁷ §. 1290. (zweite Satz) ... Unterläßt er die Anzeige; kann er den Unfall nicht erweisen; oder kann der Versicherer beweisen, daß der Schade aus Verschulden des Versicherten entstanden ist; so hat dieser auch keinen Anspruch auf die versicherte Summe.

⁴⁸ Д. Матић, стр. 1027.

⁴⁹ Д. Матић, стр. 1028.

⁵⁰ AÖBGB, §. 1292. Die Bestimmungen in Rücksicht der Versicherungen zur See, so wie die Vorschriften über den Bodmeryvertrag sind ein Gegenstand der Seegesetze.

⁵¹ Antonije Tasić, *Osnovi osiguranja*, Zajednica osiguranja imovine i lica „Vojvodina“, Novi Sad, 1975, str. 85–86.

prvih ogranaka stranih društava za osiguranje u Srbiji u prvoj trećini 19. veka. Nestručnost kadrova u osiguranju ispoljavala se i u preuzimanju tarifa i uslova osiguranja iz inostranstva koji su se primenjivali u lošem i nepotpunom prevodu, dok su u oblasti osiguranja života, usled nepostojanja statističkih podataka, primenjivane tablice smrtnosti sedamnaest engleskih društava iz 1843. godine.⁵² Pored obezbeđenja adekvatne finansijske zaštite, u pravnoj istoriji osiguranja proizlazi da su strani osiguravači preko lokalnih zastupnika sprovodili osiguranje u skladu s poslovnom praksom svojih osnivača iz Italije, Austrije i Engleske.⁵³ To je značilo primenu njihovih uslova za osiguranje i izdavanje polisa osiguranja kao pismene ugovorne isprave i dokaza o zaključenom ugovoru o osiguranju. Zbog ovakvog istorijskog razvoja osiguranja u tadašnjoj kneževini, a od 1882. godine Kraljevini Srbiji, može se tvrditi da je ugovor o osiguranju imao pismenu formu prema saglasnosti ugovornih strana (ugovorena forma, *forma ad probationem*). Međutim, *forma ad solemnitatem*, kao što smo prethodni naveli, proizlazi iz čl. 541 SGZ po kojem je pismeni ugovor na koji su pristali ugovarači punovažan samo ako je potpisan, pod pretnjom ništavosti ako ne sadrži potpise ugovornih strana. U tom smislu se mogu posmatrati i rešenja našeg današnjeg ugovornog prava osiguranja iz ZOO, prema kojem se smatra da je ugovor o osiguranju zaključen kad ugovarači potpišu polis osiguranja ili listu pokrića (ZOO, 1978, čl. 901, st. 1), kao i imperativno pravilo po kojem u polisi moraju biti navedeni, pored ostalih propisanih bitnih sastojaka njene punovažnosti, i potpisi ugovornih strana (ZOO, 1978, čl. 902, st. 1).

Pored opštih pravila o zaključivanju ugovora o osiguranju, ZOO takođe na imperativan način reguliše i zaključivanje ugovora o osiguranju davanjem ponude osiguravaču (ZOO, 1978, čl. 901, st. 2, 3 i 4). Opšta pravila o davanju i prihvatanju ponude za zaključenje ugovora bila su poznata i u Srpskom građanskom zakoniku iz 1844. godine. Ugovor se smatrao zaključenim onda kada jedna strana nešto obeća, a druga to primi ili se izjasni da prima (SGZ, 1844, čl. 531). Time je SGZ prihvatio tzv. teoriju izjave, prema kojoj je ugovor zaključen čim je ponuđeni prihvatio ponudu.⁵⁴ Navedeno pravilo moglo se shodno primenjivati i na zaključenje ugovora o osiguranju. Prihvatanje ponude moglo se izvršiti rečima, pogodnim znacima i samim radnjama kojima se jasno ispoljava volja. Konkludentna radnja koja je u ime osiguravača predstavljala njegovu volju da zaključi ugovor o osiguranju bilo je davanje ponude za osiguranje na koju bi osiguranik trebalo da se izjasni. Na strani osiguranika, konkludentna radnja koja bi predstavljala znak da prihvata ponuđeno osiguranje bilo je plaćanje premije zastupniku osiguravača.

---

⁵² Slobodan Samardžić, *Požarno osiguranje u sistemu neživotnog osiguranja*, Želnid, Beograd, 2009, str. 23; L. Marković, str. 325.

⁵³ Z. Petrović, V. Colović, D. Knežević, str. 69–71.

⁵⁴ Z. Mirković, str. 145.

V. Obaveze čuvanja i spasavanja imovine

Knez Miloš je rano primetio potrebu za organizovanjem zaštite narodne i državne imovine od požara. U tom smislu je, po njegovom naređenju, doneta prva uredba o gašenju požara sa ukupno 17 članova.⁵⁵ Uredbom su regulisana pitanja organizacije gašenja požara i preventivne zaštite od požara. U tom smislu, Uredba je u čl. 1 propisivala obavezu da se pre svega utvrde obaveze stanovnika svakog mesta, odnosno da se jednako više njih zaduže za sprovođenje određenih mera u slučaju izbijanja požara, da u pripravnosti postoje čabrovi s vodom, lice koje će biti zaduženo za donošenje merdevina, džakova itd. tako da se prilikom gašenja požara „niko besposlen ne usudi biti“. Ministarstvo unutrašnjih poslova („Попечитељство“⁵⁶ внутрени дјела“) je iste godine, pored ostalih, zaduženo za zaštitu od požara, poplava i drugih nepogoda („...предохраняванѣ одъ пожара, наводнения и други непогода...“), čime je u obnovljenoj srpskoj državi u 19. veku prvi put izvršena dodela pomenute nadležnosti ovom ministarstvu koju ono i danas ima.

Čuvanje i zaštita tuđih stvari u slučaju požara, rušenja „kakvog zdanja“, krađe, potonuća lađe ili nastanka nekog drugog nesrećnog slučaja bila je obaveza svih, kako onih koji su lično spasili stvari, tako i lica kojima su one privremeno predate. SGZ je u navedenom slučaju propisivao da se stvari tretiraju kao da su predate na ostavu ili u amanet, pa je ostavoprimalac (primalac stvari) imao obavezu da je čuva i vrati posle prestanka opasnosti ili kada to zatraži njen vlasnik (SGZ, 1844, Glava XIX – O ostavi ili amanetu, čl. 579). Svako ko je tuđu stvar primio u amanet ili ostavu, bio je dužan da je čuva kao svoju sopstvenu stvar od svakog kvara ili štete. S druge strane, ostavodavac (izraz u SGZ: „ostavljač“) je bio dužan da nadoknadi ostavoprimalcu sve troškove koje je ovaj imao tokom čuvanja stvari (SGZ, 1844, čl. 575), uključujući i nadoknadu vrednosti sopstvene stvari koju je žrtvovao ili izgubio zbog očuvanja stvari njenog vlasnika (SGZ, 1844, 577).

Srpski građanski zakonik iz 1844. godine u glavi u kojoj reguliše način pribavljanja stvari predviđa dva pravila u vezi sa spasavanjem tuđih stvari koja se mogu shodno primeniti i na osiguranje u vezi sa obavezom osiguravača u plovidbenom osiguranju da nadoknadi te troškove. Opšte pravilo SGZ utvrđuje da onaj ko tuđu pokretnu stvar spase od propasti ili oštećenja ima pravo od njenog vlasnika da zahteva naknadu za trošak koji je imao zbog preduzimanja i izvršavanja mera spasavanja. Osim toga, SGZ mu je priznavao i pravo na srazmernu nagradu za učinjen trud (SGZ, 1844, ČEST DRUGA – O pravima stvarnim, ODELJAK PRVI, Glava IV – O pribavljanju stvari, čl. 255). U jednoj, specijalnoj odredbi SGZ reguliše pomenuta prava u vezi sa dve vrste opasnosti. Njime se priznaje pravo lica koje spase stvari zahvaćene požarom, kao i stvari koje se nalaze na „sakrušenoj“ (razbijenoj) lađi na troškove i naknadu

---

⁵⁵ Uredba za zaštitu od požara, *Novine srbske*, 1834. godine.

⁵⁶ „Ministarstvo“ od 1862. godine kada je donet Zakon o centralnoj državnoj upravi.

za spasavanje. Ipak, SGZ je ograničio iznos nagrade za spasavanje maksimalno do vrednosti spasene stvari, odnosno „spasenoga dobra“ (SGZ, 1844, čl. 257).

Pored navedenih pravila, SGZ u jednoj odredbi propisuje jedno pravilo karakteristično kod instituta zajedničke havarije⁵⁷ u plovidbenom pravu, kada se troškovi i doprinosi odgovornog lica takođe pokrivaju ugovorom o plovidbenom osiguranju. Tako je u slučaju neposredne opasnosti i potrebe hitnog postupanja radi spasavanja tuđe imovine lice koje je žrtvovalo sopstvene stvari imalo pravo da zahteva naknadu od onih čiju je imovinu spasilo. Naknada se obračunavala srazmerno vrednosti spasenih i sačuvanih dobara (SGZ, 1844, čl. 631), s tim da SGZ nije sadržavao bliža pravila o tome koja se vrednost uzimala u obzir: vrednost stvari u trenutku sticanja ili kupovine, vrednost u trenutku žrtvovanja stvari ili neka treća vrednost. Pomenuta odredba je dovoljno široka u svom obuhvatu jer nijednom rečju ne spominje mesto na kojem dolazi do žrtvovanja kao uslova za postavljanje odštetnog zahteva. Zbog toga se ona može primeniti u svim slučajevima neodložnog delovanja svakog savesnog lica koje je usmereno na sprečavanje nastanka štete na tuđim stvarima usled neposredne opasnosti „na vodi i na suvu“.

Za razliku od SGZ, AGZ iz 1811. godine propisivao je da osiguranik u slučaju nastanka osigurane štete ima obavezu da osiguravača o tome obavesti u roku od tri dana, s tim da gubi pravo na osiguranu naknadu ako, zbog kašnjenja u prijavi štete, ne može dokazati njen uzrok ili ako osiguravač dokaže da je šteta nastala krivicom osiguranika.⁵⁸ Rok za prijavu štete od tri dana u neživotnim osiguranjima je, takođe, regulisan u ZOO, uz obavezu osiguranika da osiguravaču nadoknadi štetu koju bi ovaj imao zbog kašnjenja u prijavi štete (ZOO, 1978, čl. 917 – Obaveza obaveštavanja o nastupanju osiguranog slučaja). Interesantno da ZOO ni na jednom mestu nije izričito regulisao obavezu osiguranika da dokaže kako je osigurani slučaj nastao dejstvom nekog od osiguranih rizika, što predstavlja jedno od osnovnih pravila u osiguranju koje se sprovodi metodom imenovanih rizika. Smatramo da je to trebalo učiniti jednom kratkom odredbom u ZOO kako bi osiguranici unapred bili upoznati s tim šta sve podrazumeva sadržina obaveze obaveštavanja osiguravača o nastalom osiguranom slučaju, što se detaljnije objašnjava u komentarima uz čl. 917 tog zakona

---

⁵⁷ Prema čl. 3, st. 1, tač. 16 Zakona o trgovačkom brodarstvu, *Službeni glasnik RS*, br. 96/2015, 113/2017 – dr. zakon „zajednička havarija je svaki nameran i razuman vanredni trošak i svaka namerna i razumna šteta, koji su učinjeni, odnosno prouzrokovani od strane zapovednika broda ili drugog lica koje ga zamenjuje, ako su bili razumno preduzeti radi spasavanja imovinskih vrednosti učesnika u plovidbenom poduhvatu od stvarne opasnosti koja im zajednički pretili.“

⁵⁸ §. 1290. *Ereignet sich der zufällige Schade, wofür die Entschädigung versichert worden ist; so muß der Versicherte, wenn kein unüberwindliches Hinderniß dazwischen kommt, oder nichts anders verabredet worden ist, dem Versicherer, wenn sie sich im nähmlichen Orte befinden, binnen drey Tagen, sonst aber in derjenigen Zeitfrist davon Nachricht geben, welche zur Bekanntmachung der Annahme eines von einem Abwesenden gemachten Versprechens bestimmt worden ist (§. 862). Unterläßt er die Anzeige; kann er den Unfall nicht erweisen; oder kann der Versicherer beweisen, daß der Schade aus Verschulden des Versicherten entstanden ist; so hat dieser auch keinen Anspruch auf die versicherte Summe.*

[Perović, 1995, 1494–1495]. Profesor Matić je u svom komentaru SGZ izneo mišljenje da bi, radi lakšeg dokazivanja nastale osigurane štete, osiguranik trebalo da bez odlaganja, kada se dogodi „nesrećni slučaj“, prijavi štetu vlastima i da zahteva da veštaci tačno utvrde sve okolnosti koje se tiču tog događaja.⁵⁹ On je naročito isticao da bi osiguranik morao snositi svako uvećanje nastale štete „ako se nije starao“ o preduzimanju mera za umanjenje nastale štete, dok bi troškove spasavanja trebalo da nadoknadi onaj koji je od njih imao korist.⁶⁰

VI. Zaključak

Metod regulisanja osiguranja u SGZ pati od podnormiranosti, što se može pripisati nerazvijenosti pravne nauke i nepostojanju tradicije osiguranja i sudske prakse. S druge strane, decenije borbe za obnovu srpske države, kao i nizak nivo društvenog i ličnog bogatstva, nije davao podsticaj intenzivnijem razvoju osiguranja, izgradnji poslovne prakse i širenju lepeze usluga osiguranja. Iako je u SGZ osiguranje imalo karakteristike imenovanog ugovora, ono iz navedenih razloga nije bilo detaljnije regulisano. Tome je doprinelo i nepostojanje prethodnih nacionalnih i uporednih propisa koji bi regulisali ugovore o kopnenim osiguranjima i osiguranjima lica. Dovoljno je istaći da je prvi zakon koji je detaljno regulisao ugovorno pravo osiguranja Austrija donela tek 23. decembra 1917. godine, dok su se po čl. 1965 Francuskog građanskog zakonika iz 1804. godine na ugovor o osiguranju primenjivali pomorski zakoni. Francuski GZ nijednom drugom odredbom nije regulisao ugovor o osiguranju, sve dok na snagu nije stupio Zakonik o osiguranju od 13. jula 1930. godine. U tom smislu, opredeljenje Jovana Hadžića da kao polaznu osnovu za regulisanje osiguranja uzme odredbe AGZ o igrama na sreću i o osiguranju čini se više nego opravdano.

Imajući u vidu data ograničenja, SGZ je regulisao ugovor o osiguranju anuiteta i neživotna osiguranja sa po dva člana, u prvom slučaju to su čl. 796 i 797, a u drugom, čl. 798 i 799. Opšta pravila ugovornog prava iz Glave XVIII imperativnog karaktera (čl. 531 o zaključenju ugovora, čl. 532 o zaključenju ugovora putem ponude, čl. 536 o razumljivosti i određenosti ugovora, čl. 538 o mogućem i dopuštenom predmetu ugovora, čl. 540 i 541 o formi i punovažnosti ugovora itd.) i specijalna pravila o osiguranju imperativnog karaktera iz čl. 799 o ništavosti ugovora o osiguranju u slučaju da je osiguranik znao da je šteta već nastala u trenutku zaključenja ugovora o osiguranju i isključenju obaveze osiguravača u slučaju osiguranikovog namernog prouzrokovanja štete imala su prioritet u primeni na ugovor o osiguranju, a zatim opšta pravila o ugovorima „odvažnim ili na sreću.“ Usled opisane podnormiranosti sadržine, prava i obaveza iz ugovora o osiguranju, primenjivali su se opšti i posebni uslovi stranih društava za osiguranje.

---

⁵⁹ Д. Матић, стр. 1028.

⁶⁰ Д. Матић, стр. 1028.

Literatura

- Avramović, Sima, „Srpski građanski zakonik (1844) i pravni transplantirani – kopija austrijskog uzora ili više od toga?” u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici), *Srpski građanski zakonik – 170 godina*, (str. 13–45), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Arandjelović, Dragoljub, *Austrijski građanski zakonik*, 2. izdanje, Prosveta, Beograd, 1921.
- Büchner, Franz, *Grundriss der Individualversicherung* (6., überarb. Aufl.), Verlag Versicherungswirtschaft, Karlsruhe, 1968.
- Gams, Andrija, *Uvod u građansko pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1988.
- Jovanović, Nebojša, „Ugovor o igri i opkladi u srpskom Građanskom zakoniku”, u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici), *Srpski građanski zakonik – 170 godina* (str. 301–318), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Jovanović, Slobodan, *Političke i pravne rasprave*. Sv. 1. Geca Kon, Beograd, 1908.
- Jovanović, Slobodan, Uzelac, Ozren, „Principi solidarnosti i uzajamnosti u obaveznom socijalnom osiguranju zanatlija, trgovaca i rudara u 19. veku u Srbiji”, *Evropska revija za pravo osiguranja*, 21(1), 2022, str. 9–16. Dostupno na: <https://erevija.org/articl.php?id=269>.
- Ljušić, Radoš, *Kneževina Srbija (1830–1839)*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1986.
- Marković, Lazar, *Građanski zakonik Kraljevine Srbije: sa kratkim objašnjenjima*, 2. Izdanje, Izdavačka knjižara Gece Kona, Beograd, 1921.
- Матић, Димитрије, Объясненъ Гражданскогъ законика за Княжество сръбско. Част 2. Одд. 2. у Княжества Сръбскогъ Књигопечатњи, Београд, 1851.
- Mirković, Zoran, *Srpska pravna istorija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2019.
- Mirković, S. Zoran, „Uvodna pravila i uvođenje u život Srpskog građanskog zakonika”, u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici) u: *Srpski građanski zakonik – 170 godina* (str. 75–103), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Nikolić, Dragan, „Građanski zakonik, knez Miloš Obrenović i zakonodavna komisija u Srbiji 1829–1835. godine”, u: Milena Polojac, Zoran S. Mirković, Marko Đurđević (urednici) *Srpski građanski zakonik – 170 godina* (str. 63–72), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Nikolić, Dušan, „Dva veka Austrijskog građanskog zakonika (1811–2011)”, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 135(2), 2011, str. 313–327. DOI: 10.2298/ZMSDN1135113N

- Perović, Slobodan (gl. redaktor), *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, knjiga II, Savremena administracija, Beograd, 1995.
- Petrović, Zdravko, Čolović, Vladimir, Knežević, Duško, *Istorija osiguranja u Srbiji, Crnoj Gori i Jugoslaviji do 1941. godine*, Beogradska bankarska akademija, Dosije studio, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2013.
- Polojac, Milena, Mirković, S. Zoran, Đurđević Marko (urednici), *Srpski građanski zakonik – 170 godina*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Radišić, Jakov, *Obligaciono pravo – Opšti deo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, Niš, 2016.
- Radulović, Slobodan, Vujadin, Nataša, Minkov, Aleksandar, "Prevention of Illegal Conduct in Business Insurance in Serbia", *International Review*, 3–4, 2014, str. 97–103.
- Salma, Jožef, „Srpski građanski zakonik (SGZ, 1844) i obligaciono pravo“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 38(2), 2004, str. 311–355.
- Samardžić, Slobodan, *Požarno osiguranje u sistemu neživotnog osiguranja*, Želnid, Beograd, 2009.
- Stokes, Gale, *Politics as Development: The Emergence of Political Parties in Nineteenth-century Serbia*, Duke University Press, Durham and London, 1990.
- Sundhauzen, Holm, *Historische Statistik Serbiens 1834–1914. Mit europäischen Vergleichsdaten*, Südosteuropäische Arbeiten, vol. 87, R. Oldenbourg Verlag, München, 1988.
- Šulejić, Predrag, *Pravo osiguranja*, Dosije, Beograd, 2005.
- Tasić, Antonije, *Osnovi osiguranja*, Zajednica osiguranja imovine i lica „Vojvodina“, Novi Sad, 1975.
- Zakon o obligacionim odnosima (ZOO), *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – USJ, 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/93, *Službeni glasnik RS*, br. 18/20.
- Zakon o trgovačkom brodarstvu (ZTB), *Službeni glasnik RS*, br. 96/15 i 113/17 – dr. zakon.

Elektronski izvori

- Адрианопольский мирный договор между Россией и Турцией.
Dostupno na: https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XIX/1820-1840/Mir_adrianopol_1829/text.htm, 1.12.2021.
- Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, Patent vom 1. Juni 1811,
http://repositorium.at/qu/1811_oestabgb.html, 1.12.2021.
- Code civil des Français, An XII. 1804.
https://fr.m.wikisource.org/wiki/Code_civil_des_Fran%C3%A7ais_1804/Texte_entier, 1.12.2021.